Jak dál v automatizaci malých knihoven

Úvahy o možnostech a mezích rozvoje

Petr Žabička, Moravská zemská knihovna v Brně
Tomáš Gec, Krajská knihovna Vysočiny Havlíčkův Brod

Knihovny v pavučině spolupráce, Jindřichův Hradec, 24. - 26. června 2004

Současný stav

- Každá automatizovaná knihovna většinou provozuje vlastní, lokálně provozovaný systém
- Spolupráce formou výměny/stahování záznamů
- Práce na geograficky vzdáleném serveru využívána především u vzdálených poboček stejné knihovny
- Investice do připojení k Internetu a automatizace knihoven:
  - z prostředků zřizovatele
  - z grantových programů

Otázky

- Umíme efektivně zautomatizovat malou knihovnu?
- Je současné decentralizované provozování knihovních systémů tou správnou cestou?
- Mohli bychom nabídnout uživatelům malých knihoven lepší služby?
- Můžeme si to dovolit?

Pro centralizovaný systém

- technicky snadno realizovatelné, běžně používaná technologie
- úspory na pořizovacích nákladů oproti distribuovanému nasazení (např. konsorciální slevy)
- potenciálně nižší provozní náklady (centrální správa a údržba systému)
- možnost outsourcingu
- při vhodném technickém řešení (např. terminálový server nebo plně webový systém) minimalizace nutnosti výjezdů do účastnické knihovny, možnost vzdálené technické podpory uživatele
- nižší nároky na techniku na straně účastnické knihovny (vyhoví i starší počítač, lze nasadit i linux)
- zpřístupnění online katalogů, umožnění online rezervací a dalších přidaných služeb
- usnadnění revizí fondu
- usnadnění spolupráce při tvorbě databází regionálního charakteru (regionální osobnosti, články v regionálním tisku, další informace)
- snadnější ochrana dat (zálohování, zabezpečení)
- čistě webový systém => platformní nezávislost => další úspory

Pro decentralizaci

- organizační problémy při tvorbě konsorcia knihoven zřizovaných různými subjekty
- knihovna musí být vybavena počítačem, vyhrazeným pro zaměstnance (vs. prioritní požadavek na zpřístupnění Internetu veřejnosti)
- stávající rychlosti okolo 64 kb/s nevyhovující pro vzdálenou práci => nutnost rychlého (širokopásmového) připojení k Internetu, tj. nejméně 256, lépe 512 Kb/s (kabelová televize, ADSL, bezdrátové technologie).
- centralizovaný systém vyžaduje nákup a provoz výkonného centrálního serveru
- nehrozí špičky zátěže v době souběžné práce velkého počtu malých knihoven současně (překrývání otevírací doby)
- dobrý pocit („Moje – nedám!“)

Předpoklady centralizace

- dostatečně rychlá Internetová přípojka jak v plánovaném centru, tak v zúčastněných knihovnách
- zájem účastníků o spolupráci
- zpracovaný projekt
- zajištění financování (vlastní zdroje, VISK, SROP, …)
- možnost přistupování dalších účastníků (technicky i organizačně) i odstupování stávajících
- technická podpora konsorciálního řešení na úrovni knihovního systému – např. společná bibliografická báze, oddělené množiny údajů o exemplářích, čtenářích a výpůjčkách, hierarchie oprávnění apod.
- zabezpečení osobních údajů (např. šifrování)

Volně dostupný knihovní systém?

- Nejsou dokonalé, ale existují. Například:
  - Koha (www.koha.org)
  - Avanti (home.earthlink.net/~schlumpf/avanti/)
  - Emilda (www.emilda.org)
- Nestačí nabídnout program, je třeba nabídnout službu
  - server nabízející hostování nejen webových stránek, ale i celého webového knihovního systému
- I toto řešení vyžaduje financování
  - grantová dotace
  - reklama (i cílená)
  - poskytování placených služeb
- Nutné nadstandardní vlastnosti
  - dávkový export/import dat
  - automatizované „naklonování“ systému pro novou knihovnu
  - podpora přebírání záznamů (sdílená katalogizace)
  - …?

Předpoklady realizace

- Například s podporou VISK3 nebo strukturálních fondů EU (SROP) v rámci pilotního projektu pro určitý region
- Nutnost úzké spolupráce s dodavatelem knihovního systému již při přípravě projektu
- V rámci zachování tržního prostředí podpora několika projektů založených na systémech různých dodavatelů…?
- Výhodou může být využití stávajícího vybavení zúčastněných knihoven včetně započítání již nakoupených licencí knihovního systému účastníky konsorcia
- Nutné ošetřit problém vykazování povinné spoluúčasti u grantových dotací
- Princip dobrovolnosti!

Typická neprofesionální knihovna

- 1 pracovník
- do 5.000 svazků (kraj Vysočina – 1. 861)
- obec do 2.000 obyvatel (kraj Vysočina – 346)
- roční přírůstek 0-desítky svazků (kraj Vysočina – 98,4)
- odběr 0-3 periodik (kraj Vysočina – 1,6)
- do 2.000 výpůjček ročně (kraj Vysočina – 1.064)
- otevírací doba 2-6 hodin týdně (kraj Vysočina – 2,2)

Pro srovnání: 39 profesionálních knihoven je v kraji Vysočina automatizováno, tj. 100 %

Typické náklady automatizace neprofesionální knihovny

- Rozpis nákladů
  - 2 počítače (pro obsluhu a pro čtenáře) 60.000
  - knihovnický software 15.000
  - UPS pro počítač s knihovnickým SW 3.000
  - přípojka Internetu (modem, zřízení pevné linky apod.) 0-?
  - Kancelářský software (OpenOffice.org) 0
  - počítačová síť 0-5.000
  - antivirový software 2.000
  - laserová tiskárna 12.000
  - čtečka čárových kódů 5.000
- Minimální náklady **cca 97.000 Kč**
- Každá investice s sebou nese další náklady, např.
  - tiskárna: toner / inkoust
  - počítač: servis / údržba
  - UPS: výměna baterií

Celkové náklady

- Celkové náklady na pořízení knihovního systému pro knihovny jednoho okresu (např. 100 malých knihoven): 1.500.000 Kč
- Nezapočítány náklady na systémy profesionálních knihoven daného okresu
- Náklady srovnatelné s pořizovací cenou profesionálního knihovního systému pro velkou knihovnu (u tuzemského AKS včetně hardwaru)

Automatizovaná neprofesionální knihovna

Průměrně (kraj Vysočina – 23 knihoven) -

- počet obyvatel obce - 730
- počet svazků - 3.204
- počet hodin pro veřejnost - 6,3

- pod touto hranicí je 443 knihoven z 509
- otázkou zůstává, zda je nutné automatizovat knihovny pod 1.000 obyvatel a pod 3.000 svazků
- pokud ano, tak do jaké míry

Minimalistické řešení pro malé neprofesionální knihovny

- Jednou z možností částečné automatizace je rekatalogizace fondu knihovny do centrální báze v PK nebo KK pracovníky této knihovny
- Předpoklady
  - připojení AKS na bázi klient-server komunikace
  - dočasné mobilní připojení o kapacitě minimálně 128 kb/s
  - při existenci permanentního připojení lze využívat OPAC
  - Realizovatelnost se odvíjí od existence CDMA připojení v daném místě
- Výhody
  - výrazná redukce časových nákladů na vykonání revize
  - možnost vystavení OPACu na webovém serveru KK nebo PK
- Náklady
  - notebook 40.000 Kč; cena za připojení cca 12.000 Kč /ročně (mzdové náklady hrazeny z prostředků na výkon regionálních funkcí)
  - V případě pokračování výkonu regionálních funkcí ve stávajícím rozsahu by realizace trvala 5 let

Částečná automatizace malé neprofesionální knihovny

- Další možností je využití připravovaného projektu Internetizace knihoven ze SROPu (o projekt má v současné době zájem 2552 knihoven z 4413 zatím nepřipojených)
- Tím vzniká možnost vytvořit virtuální privátní síť a využít internetové stanice pro přístup do stávajícího centralizovaného AKS
- Předpoklady
  - AKS na bázi klient-server; linka o kapacitě minimálně 128 kb/s; propracovaný systém přístupových práv do AKS; šifrovaný přenos dat; dostatečně výkonný server
  - knihovník se systémem téměř nepracuje v době otevření knihovny, nemusí mít vlastní počítač
- Výhody
  - Knihovník může zpracovávat vlastní fond
  - možnost on-line přístupu do centrálních bází
  - možnost existence jednoho čtenářského průkazu v rámci regionu
  - možnost školení čtenářů pro práci s AKS
- Nevýhody
  - Nelze provozovat automatizovaný výpůjční systém
- Náklady (přepočteno na 100 knihoven, využití kapacity stávajícího SQL serveru v centru)
  - 240 tis. Kč + licence AKS (terminálový server 200 tis. Kč, SW licence 40 tis. Kč, licence AKS – řádově tisíce Kč/knihovnu)

Možnosti plné automatizace

- Současné systémy umožňují propojení profesionálních (a velkých neprofesionálních) knihoven centrálně (systémově obdoba modelu ústředí – pobočky; v rámci kraje Vysočina se týká 100 knihoven)
- Předpoklady
  - připojení AKS na bázi klient-server; linka o kapacitě minimálně 256 kb/s; systém propracovaný přístupových práv do AKS; šifrovaný přenos dat - VPN; dostatečně výkonné servery
- Výhody
  - všechny výhody sdílené katalogizace; vzdálená správa systému; jednotný průkaz; průběžný upgrade AKS; informace o fondu prostřednictvím JIB
- Nevýhody
  - je obtížné stanovit náklady na jednotlivé účastníky; při poškození dat je problematická náhrada škody mezi subjekty různých zřizovatelů
- Náklady
  - 1.820 tis. Kč + licence AKS (SQL server 600 tis. Kč, 2 terminálové servery 1200 tis. Kč, terminálové licence – 20 tis. Kč, licence AKS – řádově desetitisíce)

Pozn. Nyní prakticky použitelné pro knihovny jednoho zřizovatele (např. KK a muzejní knihovny)

Závěr

- Nabízí se několik možností automatizace knihoven prostřednictvím centralizovaného AKS
  - malé neprofesionální knihovny
    - částečná automatizace s využitím stávající centrální báze KK nebo PK (např. s využitím projektů Internetizace knihoven)
    - zvážit stanovení parametrů pro automatizaci malých neprofesionálních knihoven v programu VISK3
    - zvážit reálnost provozování serveru hostujícího volně dostupný webový knihovní software např. jako součást nějakého knihovního portálu
  - profesionální a větší neprofesionální knihovny
    - pořizovací náklady srovnatelné s decentralizovaným řešením, větší nabídka služeb
    - nejsnadněji u knihoven jednoho zřizovatele
- Případné zavedení centrálního AKS na vyšší úrovni (pro všechny profesionální knihovny v kraji) je otázkou dalšího vývoje (především cenově a geograficky dostupného širokopásmového připojení)
- Případný zájem ze strany již automatizovaných knihoven se bude odvíjet od jejich finančních možností při obnově výpočetní techniky ve 3-5-letých cyklech